

Civil society en vrijwilligerswerk en mantelzorg

Hoe kan de gemeente Tilburg de civil society in Tilburg
gebruiken ten behoeve van het ondersteunen van
vrijwilligerswerk en mantelzorg, zoals bedoeld in de Wet
Maatschappelijke Ondersteuning?

10/5/2010

In opdracht van het CDA Tilburg
Stefan Veelenturf

1. 1 Inleiding

Het idee van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning bestaat al geruime tijd. In april 2004 werd er door de toenmalige Minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport – Hans Hoogervorst – een brief¹ naar de Tweede Kamer gestuurd met het concept van de WMO. De WMO zou de Welzijnswet 1994, de Wet Voorzieningen Gehandicapten en gedeelten van de AWBZ vervangen. Het doel van deze wet is dat iedere burger volwaardig aan de samenleving kan deelnemen.

De Wet Maatschappelijke Ondersteuning is een brede wet die voor veel verschillende burgers, veel verschillende ondersteuning biedt. Vanwege deze verscheidenheid heeft de overheid de WMO opgedeeld in negen prestatievelden. Een van die prestatievelden is onderwerp van dit onderzoek. Het gaat hier om prestatieveld vier: het ondersteunen van vrijwilligers en mantelzorg. Civil society is een begrip dat vaak in dezelfde adem als vrijwilligerswerk wordt genoemd, vanwege de vermeende en gewenste correlatie tussen deze twee concepten.

De afgelopen dertig jaar is er in de wetenschap veel geschreven over de non-profit sector, het maatschappelijk middenveld, de civil society, sociaal kapitaal en meer van deze concepten. Inmiddels is er veel bekend over dit enigszins vage gebied tussen staat, privé en markt, zoals het vanouds wordt gedefinieerd. Desalniettemin blijven er nog vele vragen over en men proeft dat deze wetenschapstak op veel zaken nog niet exact de vinger kan leggen.

Het verband tussen vrijwilligerswerk en de civil society is een veel bestudeerd onderwerp van deze wetenschapstak. Het Sociaal-Cultureel Planbureau loopt in Nederland voorop door al sinds 1994 complexe bundels, geschreven door vooraanstaande wetenschappers, over dit thema uit te geven. Daarnaast zijn er veel leerstoelen opgericht die (een onderdeel van) de civil society bestuderen.

Dit onderzoek biedt een beschrijving van het verband tussen de civil society en vrijwilligerswerk en mantelzorg. Daarnaast biedt het een advies aan de gemeente Tilburg hoe de civil society in Tilburg te bevorderen.

¹ Kamerstukken II 2003-2004, 29 538, nr. 1

1.2 Doelstelling

Het doel van dit onderzoek is het onderzoeken van de relaties tussen drie variabelen. De concepten zijn civil society, vrijwilligerswerk en mantelzorg en gemeentelijk beleid. De twee doelstellingen die dit rapport hebben zijn, enerzijds, het *beschrijven* van de ontwikkeling van de civil society en het vrijwilligerswerk en de mantelzorg van de WMO, en anderzijds, het *adviseren* van de gemeente Tilburg over het verband tussen gemeentelijke beleidskeuzes en de civil society van Tilburg.

1.3 Vraagstelling

“In hoeverre heeft de civil society en de mantelzorg en vrijwilligerswerk, zoals bedoeld in het vierde prestatieveld van de Wet Maatschappelijke ondersteuning, zich ontwikkeld en in hoeverre kan de gemeente Tilburg de civil society in Tilburg beïnvloeden?”

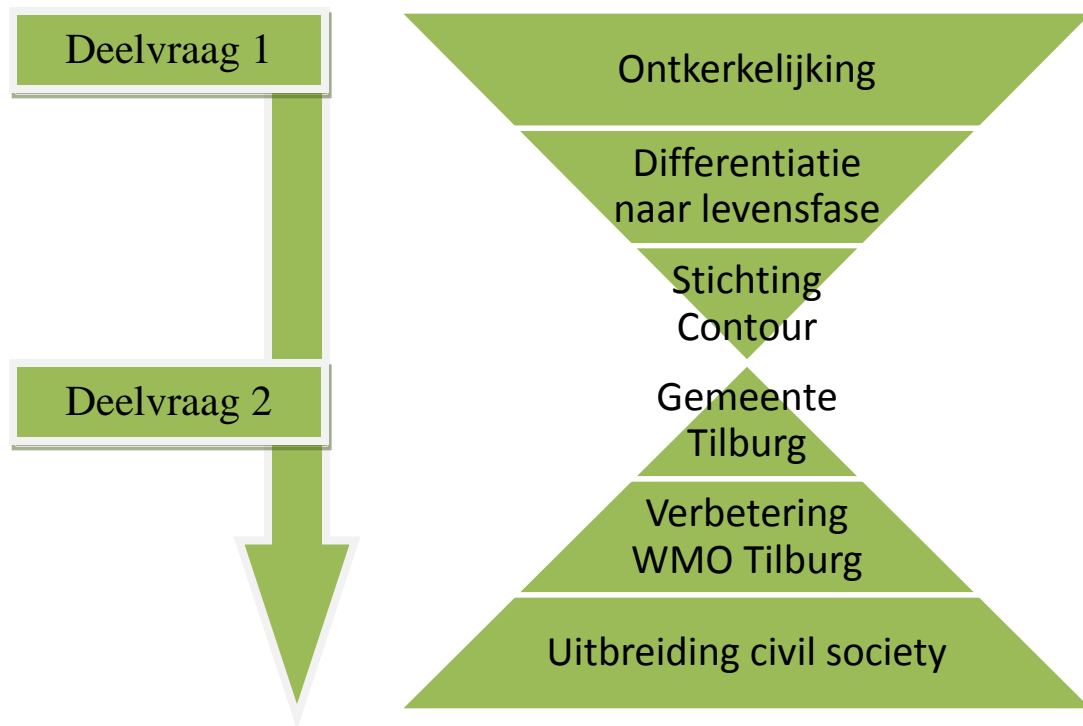
Dit onderzoek bestaat uit grofweg twee delen. Het eerste deel onderzoekt de ontwikkeling van de civil society en het vrijwilligerswerk en de mantelzorg van de WMO. Het tweede deel van dit rapport adviseert de gemeente Tilburg over de correlatie tussen gemeentelijke beleidskeuzes en de civil society van Tilburg. Dit wordt weergegeven in de onderstaande deelvragen.

- I. *In hoeverre heeft de civil society en de mantelzorg en vrijwilligerswerk zoals bedoeld in het vierde prestatieveld van de Wet Maatschappelijke ondersteuning, zich ontwikkeld?*
- II. *In hoeverre kan de gemeente Tilburg de civil society in Tilburg beïnvloeden?*

Het eerste deel van dit onderzoek beschrijft en verkent vooral wetenschappelijke onderzoeken over mantelzorg, vrijwilligers en civil society. Hierdoor zal vooral kwalitatief bewijs worden geleverd over de relatie tussen de twee concepten.

Het laatste deel van dit onderzoek beschrijft de relatie tussen gemeentelijke beleidskeuzes en de civil society in Tilburg. Hiervoor worden vooral beleidsdocumenten en -evaluaties gebruikt. Daarnaast worden ook experimenten van andere gemeenten bestudeerd.

In de onderstaande figuur wordt de structuur van het onderzoek duidelijk gemaakt. De zandloper loopt van een algemeen, theoretisch niveau naar een concreet, praktisch level en weer uit naar een theoretisch niveau. Deelvraag 1 begint op het eerstgenoemde niveau, terwijl deelvraag 2 ‘start’ vanuit de praktische startblokken.

1.4 Methodologie

Een van de belangrijkste, zo niet het belangrijkste, onderdeel van een degelijk rapport of onderzoek is het definiëren van begrippen. Hierdoor worden vage concepten, meetbare variabelen. Een aantal concepten in de hoofdvraag en de deelvragen zijn hieronder gedefinieerd.

I. Civil society

Civil society is een concept waarover de wetenschap geen eenduidige definitie biedt. In de bundel van het SCP (2009) over vrijwilligerswerk en de civil society wordt de civil society omschreven als:

“Als maatschappelijke sfeer wordt de civil society in ieder geval onderscheiden van de staatsfeer, vrijwel altijd ook van de markt, het bedrijfsleven en het betaalde werkt, en meestal ook van de sfeer van intieme relaties, gezinnen en kleinschalige informele verbanden. Positief gezegd omvat de civil society dan terreinen waarin vrijwillige associaties dominant zijn, dat wil zeggen verbanden waarin burgers zich anders dan vanwege verplichtingen van de overheid en financiële prikkels van de markt committeren om samen iets te doen tot wederzijds genoegen of voor een gemeenschappelijk of ideëel belang.” (Dekker P., 2009, p. 30)

Anheier (2005) biedt een soortgelijke beschrijving van civil society. “Civil society is a sphere of ideas, values, institutions, organizations, networks, and individuals located between the family, the state and the market.”²

Gellner (1994) stelt dat de civil society “a set of nongovernmental institutions is, which is strong enough to counterbalance the state...”³ De civil society bestaat dus pas wanneer zij net zo groot is als de staat zelf. Het gaat hier voornamelijk om economische grootte.

Keane (1998) brengt een ander element naar voren. De civil society moet op gespannen voet staan met zowel zichzelf als met de staat. Dat komt door het complexe en dynamische karakter van de civil society, zij verandert voortdurend en komt daardoor in conflict met zichzelf als de overheid.

Voor dit onderzoek wordt voornamelijk de definitie van Paul Dekker (2009) en Anheier (2005) gebruikt. Het heeft geen zin om te eisen dat de civil society even groot is als de staat. Een spanning tussen civil society en de overheid is ook niet van toepassing omdat in dit onderzoek juist de invloed van de overheid op de civil society wordt onderzocht. Daarom wordt in dit onderzoek de onderstaande definitie van civil society gebruikt.

“Civil society is een sfeer van vrijwillige associaties, dat wil zeggen verbanden waarin burgers zich anders dan vanwege verplichtingen van de overheid en financiële prikkels van de markt committeren om samen iets te doen tot wederzijds genoegen of voor een gemeenschappelijk of ideëel belang.”

Organisaties die in bepaalde mate overheidssteun ontvangen, dat wil zeggen, grotendeels vrijblijvende overheidssteun die niet de primaire bron van inkomsten is, vallen wel onder deze definitie zolang zij vrijwillig een gemeenschappelijk of ideëel belang voor ogen heeft.

In de volgende tabel⁴ wordt een duidelijk overzicht geschetst van de inhoud van de civil society en de verschillen met andere sferen.

² Anheier, H.K. (2005), p.57

³ Gellner, E. (1994), p. 25

⁴ Van Streeck en Schmitter, 1995

	gemeenschap	markt	staat	civil society
leidend principe	solidariteit	concurrentie	hiërarchie	vrijwilligheid
dominante factoren	gezinnen, buurten	ondernemingen	bureaucratieën	verenigingen
voorwaarde voor deelname	toerekening	koopkracht	wettelijke bevoegdheid	commitment
besluitvormingsregel	consensus	vraag en aanbod	gezaghebbend oordeel	discussie
transactiemiddel goederen	achting	geld	dwang	argumenten
externe effecten	solidaire goederen	private goederen	collectieve goederen	-
	wederzijdse genegenheid, collectieve identiteit	welvaart, verantwoordelijkheid	zekerheid, rechtvaardigheid	sociaal kapitaal, publieke opinie- vorming

II. Vrijwilligerswerk en mantelzorg

De Wet Maatschappelijke Ondersteuning bestaat uit negen prestatievelden die de gemeenten naar behoren moeten uitvoeren. Deze prestatievelden zijn:

- I. Het bevorderen van de sociale samenhang in en leefbaarheid van dorpen, wijken en buurten.
- II. Op preventie gerichte ondersteuning van jongeren met problemen met opgroeien en van ouders met problemen met opvoeden.
- III. Het geven van informatie, advies en cliëntondersteuning.
- IV. Het ondersteunen van mantelzorgers en vrijwilligers.
- V. Het bevorderen van de deelname aan het maatschappelijke verkeer en van het zelfstandig functioneren van mensen met een beperking of een chronisch psychisch probleem en van mensen met een psychosociaal probleem.
- VI. Het verlenen van voorzieningen aan mensen met een beperking of een chronisch psychisch probleem en aan mensen met een psychosociaal probleem ten behoeve van het behoud van hun zelfstandig functioneren of hun deelname aan het maatschappelijke verkeer.
- VII. Het bieden van maatschappelijke opvang, waaronder vrouwenopvang.

- VIII. Het bevorderen van openbare geestelijke gezondheidszorg, met uitzondering van het bieden van psychosociale hulp bij rampen.
- IX. Het bevorderen van verslavingsbeleid.

Prestatieveld vier, “het ondersteunen van vrijwilligerswerk en mantelzorg”, is het centrale onderwerp in dit paper. Wat deze begrippen inhouden, is voor overheidsorganisaties vaak onduidelijk. De wetenschap biedt geen eenduidig antwoord, maar formuleert wel een basishypothese over vrijwilligerswerk:

“Werk dat in enig georganiseerd verband onverplicht en onbetaald wordt verricht ten behoeve van anderen of de samenleving.”⁵ Dit is definitie die in de wetenschap de meest gangbare is. Echter, omdat dit onderzoek zich richt op de WMO in de gemeente Tilburg is het zaak om preciezer te zijn. Immers, deze definitie behelst ook de lokale afdeling van Greenpeace en de trainers van lokale voetbalverenigingen, terwijl wij zoeken naar vrijwilligerswerk inzake de WMO.

Stichting Contour is in Tilburg de voornaamste organisatie als het gaat om – georganiseerd – vrijwilligerswerk. Contour omschrijft zichzelf als de schakel tussen vrijwilliger, vrijwilligerswerk en de vrijwilligersorganisatie. Daarnaast heeft Stichting Contour een specifieke, dienstverlenende rol met betrekking tot zorg. Naast de algemene vacaturebank, behelst Contour een afdeling – Informele Zorg – waar vrijwilligers rechtstreeks naar cliënten worden gestuurd. Deze vrijwilligers zijn actief op meerdere gebieden, zoals, vrijwillige thuishulp, terminale zorg, opvoedingsondersteuning en buddyzorg. De gemeente Tilburg subsidieert deze stichting waardoor de Informele Zorg van Contour een goed onderwerp van onderzoek wordt. De variabelen, civil society, vrijwilligerswerk en mantelzorg en gemeentelijke beleidskeuzes vallen het meest concreet samen in de afdeling Informele Zorg van Stichting Contour. Het is dit organisatieonderdeel dat men voor ogen moet houden als wordt gesproken over vrijwilligerswerk.

Dan blijft mantelzorg over om gedefinieerd te worden. Mantelzorg wordt algemeen gezien als “vrijwilligerswerk voor bekenden”. Er bestaat in de wetenschap discussie over de mate van

⁵ Vrijwilligerswerk vanuit de civil society, Dekker P., p. 17

organisatie van mantelzorg. Omdat dit onderzoek onder andere gemeentelijke beleidskeuzes, behandelt, valt georganiseerde mantelzorg binnen de definitie. Mantelzorg is:

“Werk dat zowel in georganiseerd verband, als ongeorganiseerd, onverplicht en onbetaald wordt verricht ten behoeve van mensen in de naaste omgeving.”

Het verschil met het eerder omschreven vrijwilligerswerk is dat mantelzorg specifiek voor en door bekenden wordt gedaan. Dientengevolge is mantelzorg maar tot op zekere hoogte te organiseren, het kan immers niet voor een onbekende verricht worden. De enige vorm van organisatie die mogelijk is, zijn zaken als mantelzorgverzekeringen of cursussen. In tegenstelling tot vrijwilligerswerk waarbij men bijvoorbeeld een vacaturebank kan organiseren, is mantelzorg veel ongrijpbarder.

Hoofdstuk 2

In hoeverre heeft de civil society en de mantelzorg en vrijwilligerswerk, zoals bedoeld in het vierde prestatieveld van de Wet Maatschappelijke ondersteuning, zich ontwikkeld?

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt de ontwikkeling van de civil society en mantelzorg en vrijwilligerswerk onderzocht. De centrale vraag is of welke veranderingen in de civil society gevolgen hebben voor de mantelzorg en vrijwilligerswerk zoals geformuleerd in het vierde prestatieveld van de WMO. Later wordt onderzocht in hoeverre de gemeente (Tilburg) invloed kan uitoefenen op de civil society teneinde het vrijwilligerswerk en de mantelzorg te stimuleren.

Zoals beschreven in hoofdstuk 1 wordt in dit onderzoek vrijwilligerswerk gedefinieerd als werk dat onbetaald en onverplicht in (on)georganiseerd verband plaatsvindt ten behoeve van anderen of de samenleving in zijn algemeenheid. Daarbij wordt wel de nadruk gelegd op een concrete uitwerking hiervan, namelijk de Stichting Contour en haar informele zorgfunctie. Als laatste is het goed op te merken dat deelvraag 2 de ontwikkeling van de civil society en vrijwilligerswerk in zijn algemeenheid onderzoekt en niet de ontwikkelingen van enkel de Stichting Contour of de gemeente Tilburg. Daarentegen is elke – algemene – ontwikkeling goed van toepassing op de Tilburgse situatie. Stichting Contour is in dit rapport dus een exponent van de ontwikkelingen in de civil society.

De civil society is de sfeer waar burgers in – enigszins – georganiseerd verband samen komen om op vrijwillige basis een algemeen of ideëel belang na te streven. Het is daarmee het geïnstitutionaliseerde domein van vrijwilligerswerk.

Studies van het SCP worden gebruikt om ontwikkelingen en trends op het gebied van vrijwilligerswerk te herkennen. Hierdoor wordt een scherp beeld geschetst wat vrijwilligerswerk en mantelzorg in Nederland betekenen. Uiteindelijk zullen daar conclusies aan worden verbonden voor de Stichting Contour in Tilburg.

2.2 Over vrijwilligerswerk

Er zijn een aantal thema's op het gebied van vrijwilligerswerk waar een significante verschuiving heeft plaatsgevonden de afgelopen jaren, met de nodige gevolgen. Het gaat om de onderwerpen:

- Tijdsbesteding, levensfase en motivatie
- Nieuw Nederlanderschap
- Waarden, religie en generaties
- Vrijwilligerswerk in de vorm van burgerinitiatief

Tijdsbesteding, levensfase en motivatie

Een thema dat de afgelopen decennia aan verandering onderhevig is, is de verdeling van tijd tussen vrijwilligerswerk en andere activiteiten, zoals werk, ontspanning of slaap. Een uitputtend onderzoek van TBO⁶ biedt ons inzicht in deze ontwikkeling.

Er komt naar voren dat vrijwilligers aan een aantal activiteiten meer of minder tijd besteden dan niet-vrijwilligers. Allereerst werken vrijwilligers een stuk minder dan niet-vrijwilligers, dit loopt op tot meer dan 5 uur per week. Daarnaast doen vrijwilligers meer in het huishouden en kinderverzorging, slapen zij minder en kijken zij een stuk minder televisie. Uit het onderzoek naar tijdsbesteding van de vrijwilliger wordt het beeld van de actieve en betrokken burger bevestigd. De tijdsbestedingen van vrijwilligers zijn meer (mentaal) inspannend dan in vergelijking met de niet-vrijwilliger.

Daarnaast is ook de levensfase van belang voor de mate van vrijwilligerswerk. Dit verband is sinds 1975 allengs sterker geworden. Sommige levensfasen zijn tegenwoordig over- of ondervertegenwoordigd en deze scheve verhouding wordt groter. De groep jonge gezinnen doet het minst aan vrijwilligerswerk. Daartegenover staat de levensfase waar niet gewerkt hoeft te worden en de kinderen het huis uit zijn. Deze groep blijft de meeste tijd vrij maken voor de vrijwillige inzet. Uit de analyses bleek dat religie en tijdsdruk een belangrijke rol spelen voor deze verschillen. Processen van ontkerkelijking en toenemende verplichtingen in werk en zorg treffen de levensfasen in ongelijke mate en dit manifesteert zich het meest nadrukkelijk in het verschil tussen jonge gezinnen en ouderen. Kortom, er bestaat een toenemende kloof in

⁶ TBO '75-'05 en TBO '85-'05

religiositeit en ter beschikking staande vrije tijd, wat uiteindelijk bijdraagt aan een toenemende kloof in de deelname aan vrijwilligerswerk per levensfase.

Een volgende variabele die van belang is, is de motivatie van de vrijwilliger. Middels 40 diepte-interviews biedt het onderzoek van TBO inzicht in de motivatie in relatie tot de levensfase waar de vrijwilliger zich in bevindt. Uiteraard bewandelt eenieder een unieke levensloop, echter, er zijn wel degelijk enkele generalisaties te maken. Zo wordt het merendeel van de ouders actief als vrijwilliger op school of op de sportclub wanneer zij schoolgaande kinderen hebben. Mannelijke senioren hebben vaak met elkaar gemeen dat zij als vrijwilliger zijn gestart via de vakbond waar zij dankzij hun betaalde werk lid van zijn.

Wanneer wordt gekeken naar het keuzeproces van de vrijwilligers voor een organisatie, dan valt op dat het voor een deel van de geïnterviewden inderdaad een weloverwogen beslissing is geweest om zich in te zetten voor een organisatie of vereniging. Dit lijkt voor de huidige jonge generaties meer het geval dan voor de senioren in hun jonge jaren. Deze vrijwilligers hebben de voors en tegens tegen elkaar afgewogen en hebben voor een specifieke vrijwilligersklus gekozen. Naast enkele altruïstische motivaties zijn voornamelijk interesse en flexibiliteit van de vrijwilligersfunctie belangrijke elementen. Wat hierbij opvalt, is dat de motivaties van de huidige generaties niet wezenlijk variëren van elkaar. Over het algemeen zijn de beweegredenen vrij gelijkgestemd: plezier eraan beleven is een zeer belangrijke reden voor de vrijwilligers om actief te zijn. Er lijkt echter wel een overgang te zijn van de motivering die de jonge generatie vroeg had ('omdat je dat vroeger nu eenmaal deed') naar de nu voornamelijk gehoorde reden ('het past bij mij' of 'ik vind het leuk').

De betaalde arbeidscarrière van de respondenten blijkt van zeer grote invloed te zijn op hun leven als vrijwilliger. Betaalde arbeid vormt, afhankelijk van de levensfase, een reden om meer of minder taken als vrijwilliger te doen, en is van invloed op de mate waarin men voor bepaalde opdrachten wordt gevraagd.

Nieuw Nederlanderschap

Een andere ontwikkeling die de afgelopen jaren zijn weerslag heeft gehad op vrijwilligerswerk in Nederland is de komst van arbeidsmigranten in de jaren '60 van de vorige eeuw. De komst en groei van verschillende etnische groeperingen, naast de autochtone, heeft voor een differentiatie gezorgd die in deze paragraaf wordt besproken.

Betrokkenheid bij maatschappelijke organisaties, 15-64-jarigen, 2004-2005 (in procenten)

	Turken	Marokkanen	Surinamers	Antillianen	autochtonen
is vrijwilliger, lid of donateur van een					
sportvereniging	15	18	23	20	38
vrijtijdsorganisatie (bv. hobbyclub, muziekvereniging)	3	1	4	5	15
buurt- of wijkvereniging of huurdersorganisatie	4	4	4	3	13
vakbond, beroepsvereniging of vergelijkbare belangenorganisatie	5	5	13	9	21
organisatie van of voor allochtonen	5	2	2	2	0
politieke partij of andere politieke organisatie	2	0	1	1	4
organisatie voor geloof en religie	9	6	11	10	11
organisatie voor natuur, milieu en internationale solidariteit	2	4	9	11	29
andere organisatie(s)	5	4	11	10	17
is van minstens één organisatie lid/donateur of vrijwilliger	35	34	53	48	76
is als lid/donateur of als vrijwilliger actief in minstens één van deze organisaties ^a	21	21	31	32	49

a Geeft in antwoord op een vervolgvraag aan leden/donateurs minstens één keer aan 'zeer' of 'enigszins' actief te zijn in plaats van 'niet of nauwelijks actief' en of doet vrijwilligerswerk voor minstens één organisatie (zie tabel 5.2).

Bron: SCP/CBS (LAS'04-'05)

De bovenstaande tabel⁷ geeft weer hoe de verhouding ligt tussen verschillende etnische groeperingen en de mate van lidmaatschap of donateurschap. Opmerkelijk is de kloof tussen

⁷ Deze tabel is ontleend aan het SCP-rapport (2006) die de data hebben verkregen via een documentatierapport Leefsituatie Allochtone Stedelingen (LAS-enquete) van het CBS. Hiervoor zijn ongeveer 10.000 allochtonen en autochtonen in grote steden benaderd.

autochtonen en allochtonen als het gaat om lidmaatschap en donateurschap. Binnen de groepen blijken geringe verschillen tussen de eerste en tweede generatie (in 2000 doorgaans jonger dan 35 jaar) te bestaan, waarbij de laatste wat minder geneigd is zich aan te sluiten bij een organisatie, maar wel wat meer bereid is tot vrijwilligerswerk.

Als we kijken naar de man-vrouw verhoudingen, dan valt op dat de Turkse en Marokkaanse vrouwen het minst lid of donateur zijn van een maatschappelijke organisatie. Ook zijn zij het minst actief als vrijwilliger. De Surinaamse en Antilliaanse vrouwen zijn veel vaker ergens lid of donateur van en doen ook vaker vrijwilligerswerk, maar nog altijd beduidend minder dan autochtone vrouwen. In alle etnische groepen zijn de vrouwen bovendien minder vaak lid of donateur dan de mannen en minder vaak vrijwilliger. De sekseverschillen zijn het grootst bij de Turken en het kleinst bij de autochtonen. Bij de autochtonen zijn er in het vrijwilligerswerk gemiddeld gesproken zelfs geen verschillen.

Verschillen in maatschappelijke participatie worden in hoge mate veroorzaakt door verschillen in opleidingsniveau. Hogeropgeleiden zijn vaker op enigerlei wijze actief dan lageropgeleiden. De beheersing van de Nederlandse taal speelt eveneens een belangrijke rol, net als godsdienstige participatie. Daarnaast is de Nederlandse wijze van organiseren, de vergader- en afspraken-cultuur, de klemtoon op de individuele in plaats van de collectieve verantwoordelijkheid en de strak gehanteerde roosters voor vrijwilligers, niet altijd vanzelfsprekend en aantrekkelijk voor mensen met een andere culturele achtergrond.⁸ Het is vaak een zichzelf versterkend proces. Het lage aandeel allochtonen vormt bij veel organisaties op zichzelf al een barrière voor aansluiting. Daarnaast is de samenstelling naar sekse van organisaties vermoedelijk ook een belemmering voor bijvoorbeeld Turkse en Marokkaanse vrouwen. Organisaties in het veld zijn zich bewust van deze ontwikkelingen en constateren ook dat georganiseerd vrijwilligerswerk in andere culturen minder gebruikelijk is en dat sommige allochtone groepen sterk geneigd zijn hun inzet te beperken tot de eigen kring.

De getallen betreffende de scheve verhouding tussen allochtone en autochtone vrijwilligers en donateurs krijgen meer urgentie als men toekomstige perspectieven bekijkt. Naar schatting zal in 2015 één op de acht ingezetenen van niet-westerse herkomst zijn. Deze migranten en hun nazaten concentreren zich sterk in het Randstedelijke gebied. In één op de zes wijken van de vier

⁸ Münz 2003, 2004

grote steden loopt hun aandeel op tot over de helft en rond 2015 zullen sommige steden naar verwachting een bevolking hebben die in meerderheid uit nieuwe Nederlanders bestaat.⁹ Die wetenschap, in combinatie met het besef dat de besproken ontwikkelingen geen incidenten zijn, maakt het evident om aandacht te besteden aan de te verwachten ontwikkelingen van de vrijwillige inzet van Nieuwe Nederlanders.

Een volgend onderwerp aangaande het nieuw Nederlanderschap is de inzet voor informele verbanden. Onderzoek naar deze thematiek uit de jaren '80 - '90 van de vorige eeuw gaf dezelfde conclusie over informele verbanden als over vrijwilligerswerk in georganiseerd verband. Echter, aan die gegevens wordt tegenwoordig minder waarde gehecht aangezien er meer onderzoeken verschijnen over het grijze gebied tussen vrijwilligerswerk, al dan niet georganiseerd, en mantelzorg. Daarin zouden vrouwen, met name Turkse en Marokkaanse, juist erg actief zijn. Uit sommige interviews met Marokkaanse vrouwen kwam naar voren dat zij zoveel (mantel)zorg dragen voor anderen in hun gemeenschap dat zij geen enkele kans zag om voor zichzelf een netwerk op te bouwen. Voor deze vrouwen spelen interne, ongeorganiseerde verbanden een grote rol, hetgeen de constatering van de organisaties in het veld – zie eerder – onderschrijft.

De motivaties van autochtonen en allochtonen om vrijwilligerswerk te doen, hebben zowel overeenkomsten als verschillen. Sociale betrokkenheid en de contacten die vrijwillig werk biedt, vormen gemeenschappelijke motivaties. Religie en betrokkenheid bij de eigen gemeenschap is eerder een motivatie voor autochtonen dan voor allochtonen. Daarnaast heeft de laatstgenoemde groep een grotere waardering voor het motief van zelfontplooiing en stepping stone.¹⁰ Een mogelijke verklaring is het feit dat allochtonen van huis uit over minder 'sociaal kapitaal' beschikken en dat zij via vrijwilligerswerk hun achterstand proberen in te halen.

⁹ SCP (2006)

¹⁰ Het principe dat men via vrijwillig werk kan doorstromen naar betaald werk.

Waarden, religie en generaties

Naast etnische verscheidenheid en tijdsbesteding is ook de thematiek rond waarden en religiositeit aan verandering onderhevig én van belang voor vrijwilligerswerk en de civil society.

Vanaf de profeet Amos via Thomas van Aquino tot Kerk in Actie, er is vanouds een sterke relatie tussen sociale activiteiten en de joods-christelijke traditie. Zo zijn protestanten en katholieken over het algemeen eerder vrijwilliger dan buitenkerkelijken. Van de nominale christenen – gelovigen die minder dan 1x per maand een kerkdienst bezoeken – zijn ongeveer 10% meer mensen vrijwilliger, van de kerkelijke christenen zijn 25% meer vrijwilliger dan van buitenkerkelijken. Vrijwilligers die vanuit hun geloof zijn geïnspireerd, verschillen van andere vrijwilligers omdat de laatste groep vaker ten behoeve van de eigen organisatie handelt, terwijl de kerkelijke vrijwilliger een ruimere oriëntatie heeft.

Er is echter sprake van een opmerkelijke ontwikkeling. Terwijl er in eerste helft van de vorige eeuw nog meer parochianen dan gelovigen waren, zijn nu vier op de tien Nederlanders aangesloten bij een kerk en slechts 16% bezoekt regelmatig godsdienstige bijeenkomsten. 62% beschouwt zich echter op zijn minst enigszins als ‘een gelovig mens’ en bijna de helft sluit niet uit ooit op een of andere wijze de aanwezigheid van ‘een hogere macht, hogere kracht of God’ te hebben ervaren.

De vraag of religie in de toekomst zal verdwijnen, lijkt gerechtvaardigd als men deze gegevens bestudeert. Het is echter niet waarschijnlijk dat het antwoord op die vraag positief is. Er is eerder sprake van een verandering in de manier waarop mensen religie beleven. Met de opkomst van de individualisering in de jaren '70 en '80 van de 20ste eeuw was de algemene opinie dat er geen plek zou zijn voor religie. Tegenwoordig lijkt er echter een samensmelting plaats te vinden tussen individualisme en religiositeit. Het zwaartepunt ligt bij het individuele heil wat eenieder op zijn eigen manier invult. Hierdoor blijft de correlatie tussen religie en vrijwilligerswerk bestaan, zij het op een andere manier. Waar vroeger vrijwilligerswerk je ‘taak’ was die opgelegd werd door je geloofsovertuiging, vandaag de dag is vrijwilligerswerk een persoonlijke invulling van de vraag hoe men een goed mens is. Hetgeen zeker gevolgen heeft voor de manier waarop mensen omgaan met vrijwilligerswerk.

Zoals al eerder is vermeld zijn demografische factoren van belang voor de vrijwillige inzet. In de volgende paragraaf wordt daar verder op in gegaan.

Er is een trend zichtbaar die er op wijst dat ouderen vaker een lidmaatschap van een vrijwillige associatie hebben. Van de huidige dertigers en veertigers hebben respectievelijk 30% en 11% minder mensen een lidmaatschap dan de groep uit 1930-1940.¹¹ Daarnaast geeft de jongere generatie 345 euro minder aan giften uit dan de oudere generatie. Een belangrijke verklaring voor dit laatste feit is de ontkerkelijking die heeft plaatsgevonden bij de jonge generatie.

Kerkbezoekers, waar de oudere generatie oververtegenwoordigd is, geven namelijk gemiddeld 10x meer geld uit aan giften dan niet kerkgangers.

Ten slotte komen we op de vraag of de vrijwillige inzet is veranderd voor de jonge generatie.

Vaak wordt gesteld dat er een afruil heeft plaatsgevonden, in plaats van tijd geeft de jonge generatie geld aan de vrijwillige associatie. Cijfers geven echter een ander beeld van die ontwikkeling in Nederland. Er is wel degelijk sprake van een forse afname van het aantal tijd dat een vrijwilliger investeert: dat nam af van 25 uur in 2002 tot 14 uur in 2006. De gemiddelde gift per huishouden stegen in dezelfde periode amper, 0.4% meer dan de inflatie. Op microniveau wordt echter duidelijk dat de vrijwilliger wel fors meer giften doneert. In 1999 was 54% van alle giften aan maatschappelijke organisaties afkomstig van Nederlanders die ook vrijwilligerswerk deden. In 2005 was dat bijna 65%. En dit fenomeen werkt ook andersom, wanneer het aantal vrijwilligers daalt, zakt het aantal giften naar beneden. Verklaringen voor deze ontwikkelingen zijn er veel en een veel genoemde is het verschil in waarden, dat ontstaat door de generatiekloof. In het bijzonder blijkt de sterkere kerkelijkheid verklaren waarom oudere generaties meer vrijwillig actief zijn. De waarden die samenhangen met de – traditionele – kerkelijkheid geven klaarblijkelijk aanleiding voor mensen om zich vrijwillig in te zetten. Evenmin heeft het toegenomen postmaterialisme¹² onder de jonge generatie geleid tot meer vrijwilligers, omdat postmaterialisten passieve vormen van betrokkenheid als lidmaatschap en giften verkiezen boven vrijwilligerswerk.

¹¹ VU (GIN'03)

¹² Postmaterialisten zijn wereldverbeteraars: mensen met een levensbeschouwing die veel waarde hechten aan onderlinge verbondenheid en solidariteit, en sterk sociaal bewogen zijn. Voorkeur voor werk dat inspireert, een doel heeft, zelfontplooiing creëert, en harmonie kent.

Eenpersoonshuishoudens

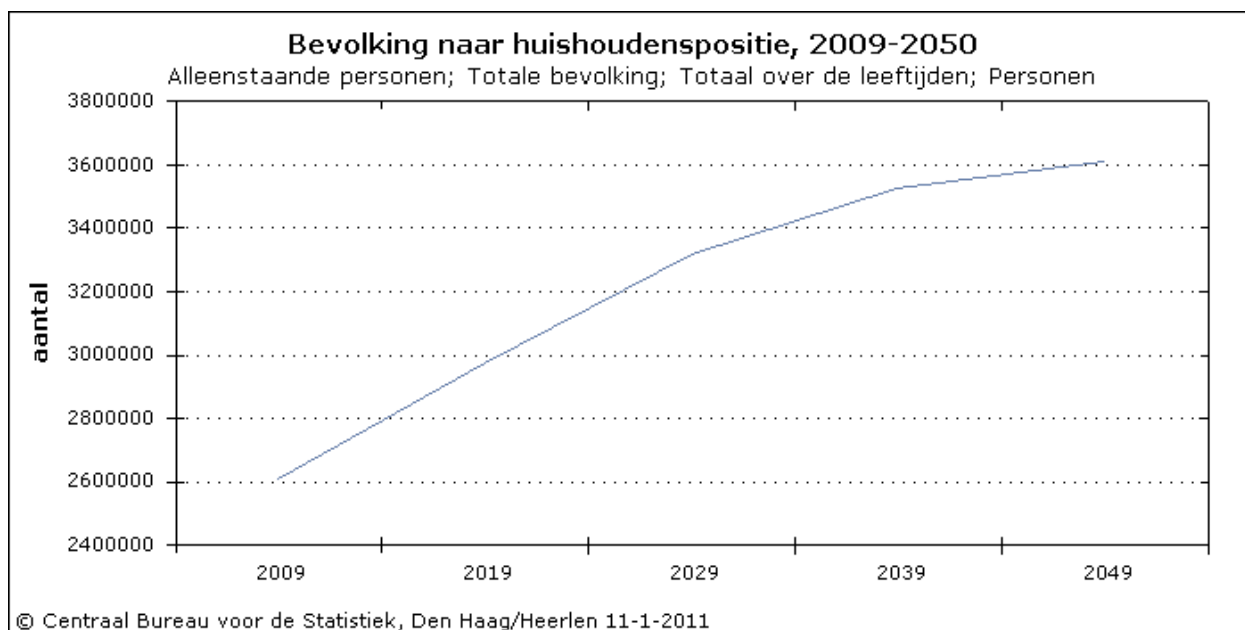
Een wezenlijke trend in de demografische ontwikkeling van Nederland is de groei van het aantal eenpersoonshuishoudens. De onderstaande tabel – verkregen via het statistische programma van het CBS – geeft deze ontwikkeling weer. In 1975 waren er 883.000 eenpersoonshuishoudens en telde een gemiddeld huishouden 2.95 personen. 2010 geeft andere cijfers weer. In het voorgaande jaar waren er 2.670.000 eenpersoonshuishoudens en telde een gemiddeld huishouden 2.22 personen.

Bevolking, huishoudens en bevolkingsontwikkeling; vanaf 1975		Perioden				
		1975	2000	2008	2009	2010
Eenpersoonshuishoudens	x 1.000	883	2272	2571	2619	2670
Gemiddelde huishoudensgrootte	aantal	2,95	2,3	2,24	2,23	2,22

Tilburg vormt geen uitzondering op deze trend.¹³ Sterker nog, in de gemeente Tilburg zijn relatief meer eenpersoonshuishoudens dan in andere gemeenten, zie bijlage 2. Dit kan verklaard worden door het relatief hoge aantal studenten. Andere groepen die vaak eenpersoonshuishoudens vormen zijn oudere, verweduwd vrouwen. Aangezien vrouwen gemiddeld vijf jaar langer leven dan mannen, vormen vrouwen in hun laatste levensjaren vaak een eenpersoonshuishouden. De derde groep bestaat uit personen die alleen wonen nadat hun relatie is ontbonden. In 2003 woonde zo'n 15 procent van de 40-jarige mannen alleen. Het aandeel alleenstaande vrouwen is aanzienlijk lager, omdat kinderen na een scheiding meestal bij de moeder blijven wonen

Uiteraard is de vraag of deze trend zich in de toekomst zal voortzetten en het antwoord daarop is positief. De onderstaande grafiek, eveneens verkregen via het CBS, geeft een toekomstige toename van het aantal eenpersoonshuishoudens weer. Daarbij moet worden opgemerkt dat de groei van het aantal eenpersoonshuishoudens groter is dan de totale bevolkingsgroei.

¹³ http://www.rivm.nl/vtv/object_map/o1471n21850.html

Deze trend heeft de nodige gevolgen voor het vrijwilligerswerk en de civil society in Tilburg. Allereerst heeft de tweede groep waar eenpersoonshuishoudens uit bestaan logischerwijs een hogere zorgvraag. Dit zijn relatief zeer oude mensen waar het wegvallen van hun partner een groot probleem kan vormen, los van het emotionele verdriet. Kinderen wonen vaak niet meer om de hoek en kunnen het wegvallen niet opvangen. Evident is dat een toename van dit type eenpersoonshuishouden in een gemeente een duidelijke toename van de vraag naar zorg veroorzaakt. Zorg die, zeker in het begin, opgevangen kan worden door vrijwilligers.

Daarnaast heeft een toename van het aantal eenpersoonshuishoudens een daling van het aanbod van vrijwilligers tot gevolg. Jongeren, alleenstaande/middelbare mannen en weduwen op hoge leeftijd zijn ondervertegenwoordigd in het aanbieden van vrijwilligerswerk.¹⁴ Samenvattend kan men stellen dat de trend die bovenstaande grafiek weergeeft in de toekomst een probleem gaat vormen.

¹⁴ SCP (2006), p. 69-74

Vrijwilligerswerk in de vorm van burgerinitiatief

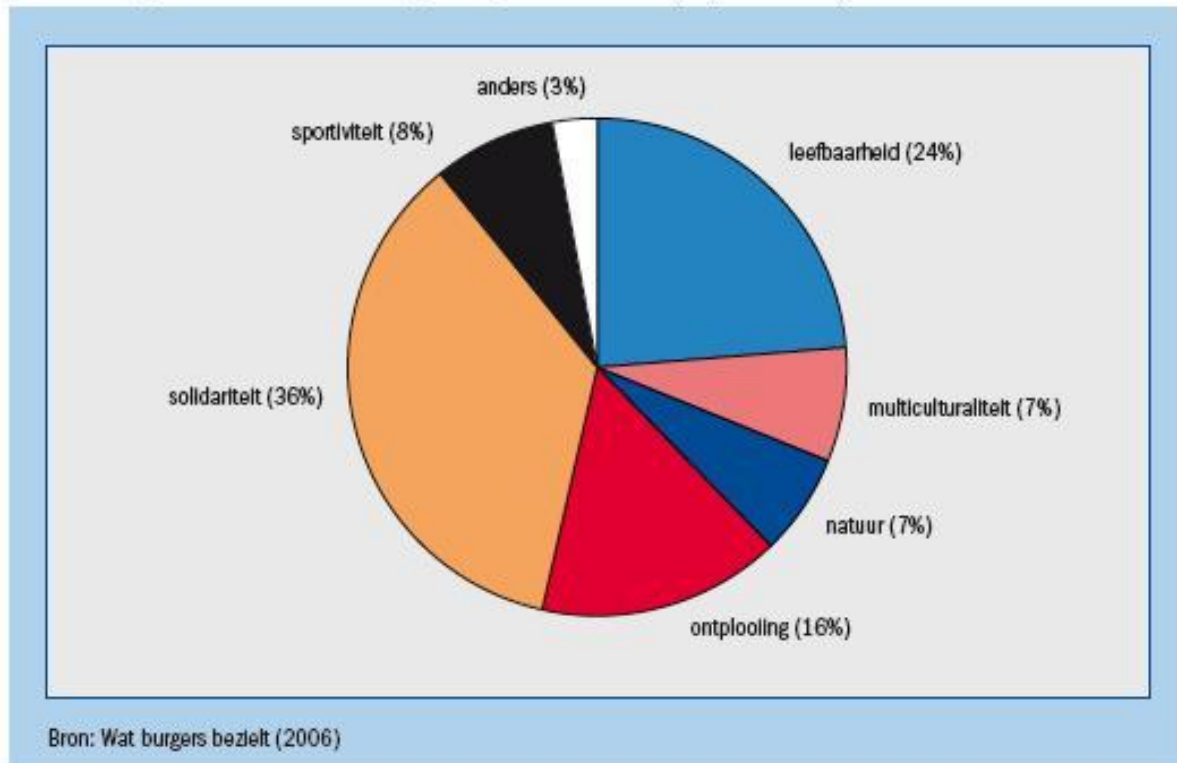
“In de vroege ochtend van 17 augustus 1996 verliet de toen zesentwintigjarige Joes Kloppenburg na een avondje stappen café De Schutter in Amsterdam. Toen hij naar buiten ging, zag hij hoe een stukje verderop een paar dronken mannen een zwerver in elkaar schopten. Omdat hij besloot het voor de zwerver op te nemen, richtten de mannen hun agressie nu op Kloppenburg. Een paar uur later overleed hij aan zijn verwondingen. De vader en een aantal vrienden van Kloppenburg richtten de stichting Kappen Nou! op, een initiatief dat door middel van voorlichting op scholen zinloos geweld probeert tegen te gaan.”¹⁵

Van burgerinitiatieven zoals Kappen Nou! wordt vaak hoog opgegeven en er wordt veel van verwacht. De kleinschaligheid en het verantwoordelijkheidsgevoel van de initiatiefnemers zijn veronderstellingen die burgerinitiatieven interessant maken voor bestuurders. Een burgerinitiatief is een zelf georganiseerde, kleinschalige organisatie opgericht door vrijwilligers en met als doelstelling interfereren met de overheid. In deze paragraaf wordt dieper in gegaan op burgerinitiatieven en er wordt gekeken naar ontwikkelingen omtrent dit concept. De voornaamste bron is Hurenkamp (2006).

Een van de eerste waarnemingen is de ontkrachting van het idee dat burgerinitiatieven alleen spontaan en volledig op eigen initiatief ontstaan. Veel vaker is er sprake van een oproep van een gemeente om als gesprekspartner te dienen. De trend is dat burgerinitiatieven die zich bevinden in een institutionele omgeving, vaker efficiënter handelen en meer bereiken. Het is zaak om naast de spontaniteit en het verantwoordelijkheidsgevoel van de burgers ook de interactie met bestaande instituten te waarderen en aandacht te geven.

¹⁵ Anekdote over burgerinitiatieven, uit SCP (2006)

Doelstellingen van de kleinschalige burgerinitiatieven (in procenten)

De aanleiding voor burgers om zich, al dan niet spontaan, in een burgerinitiatief te verenigen is veelal praktisch van aard. Acute problemen in de naaste leefomgeving vormen de reden dat burgers zich organiseren. Daarnaast komt uit het onderzoek naar voren dat egoïsme niet de reden is dat burgers zich organiseren. Zelden streven zij puur een eigen belang na. Al moet gezegd worden dat veel initiatiefnemers door hun brede verantwoordelijkheidsgevoel zich wel dingen “aan rekenen”. Dit staat echter verre van puur egoïsme: altruïsme lijkt eerder de belangrijkste waarde van de burgers.

Hurenkamp et al. (2006) maken een indeling van alle burgerinitiatieven in Nederland op basis van de mate van intern en extern contact.

Typen burgerinitiatieven

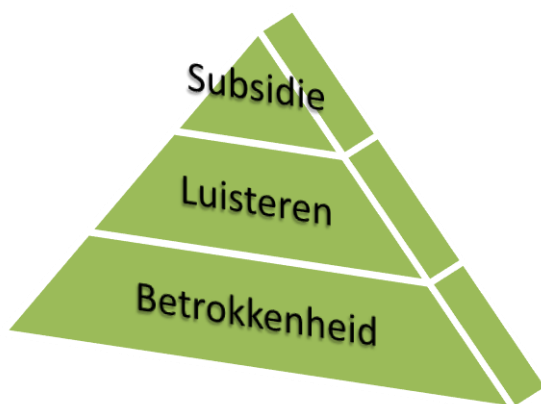
	Veel extern contact (verweven)	Weinig extern contact (zwevend)
Veel intern contact (hecht)	Federatieve initiatieven	Coöperatieve initiatieven
Weinig intern contact (los)	Netwerkende initiatieven	Lichte initiatieven

Bron: Wat burgers bezielt (2006)

- Lichte initiatieven (10%): organisaties of initiatieven waar men zowel onderling als met de buitenwereld weinig contact onderhoudt. Het zijn losse, zwevende clubs. Het sociaal kapitaal is in deze organisaties niet groot. Het gaat veelal om waakzame, maar betrekkelijk solitair opererende burgers. Lichte initiatieven zijn initiatieven rond websites, maar ook hele kleine sportclubjes van enkele enthousiastelingen. Er zitten wandelclubs bij voor hogeropgeleiden, en ook wandelclubs voor ouderen. Het gaat hier om initiatieven waarmee mensen een alternatieve levensopvatting uitdragen. In dit type burgerinitiatieven zitten meer kleinere clubs dan onder de andere initiatieven.
- Netwerkende initiatieven (17%): organisaties of initiatieven waar men onderling weinig contact onderhoudt, maar wel veel samenwerkt en contact heeft met de overheid en met andere organisaties. Het bindend kapitaal is niet zo groot, maar er is wel overbruggend kapitaal aanwezig. Onderlinge samenwerking staat hier in het teken van het bereiken van doelen en is minder gericht op de eigen leden of achterban. Dit zijn veelal de initiatieven en organisaties gericht op de buurt: buurtpreventieteams, bewonerscommissies, bewonerscomités. Leefbaarheid vormt dan ook een belangrijk thema. De netwerkende initiatieven worden vaak gedragen door hogeropgeleiden.
- Coöperatieve initiatieven (20%): organisaties of initiatieven waar men onderling veel contact onderhoudt, maar weinig de buitenwereld opzoekt. Het bindend kapitaal is hier groter dan het overbruggend kapitaal. Men is meer op het wel en wee van de eigen club en de bijbehorende achterban gericht, dan op de buitenwereld. Solidariteit en ontplooiing zijn hier vaak belangrijke doelstellingen. Ook hier vinden we buurtcomités, wooncollectieven en wijkverenigingen, maar tevens vliegerfeesten en huiskamerprojecten. Tevredenheid over de inspanningen voor het initiatief wordt vaker afgemeten aan het functioneren van de club zelf, dan aan het bereiken van externe doelen.
- Federatieve initiatieven (53%): robuuste clubs of initiatieven, waarbij ten minste één iemand contact onderhoudt met zowel andere organisaties als de eigen achterban. ‘Federatief’ moet hier niet worden opgevat als een collectief van netwerkende organisaties, maar als kenmerk van individuele clubs: het zijn hechte, verweven clubs, en ze beschikken over zowel bindend als overbruggend kapitaal. Het zijn initiatieven die goed ingebed zijn in hun omgeving – verweven met een of meerdere instanties, veelal

een directe of indirecte institutionele samenwerkingspartner. Er is al snel een groter instituut, een lokale overheid of een andere instelling die op de achtergrond mee zorg draagt voor het welzijn van het initiatief. De federatieve clubs zijn verder veelal wat groter dan de initiatieven in de andere drie categorieën. We kunnen denken aan lokale hulpgroepen voor allochtonen, clubs die ijveren voor alternatief vervoer in de buurt, contactgroepen voor mensen die een kind hebben verloren, kunstenaarscollectieven, en bewustwordingsprogramma's tegen vandalisme.

Op basis van de gegevens omtrent wie, welke initiatieven onderneemt teneinde welke doelen, heeft Hurenkamp (2006) een piramide ontwikkelt – geïnspireerd op de befaamde behoeftepiramide van Maslow – die de moeite waard is om te behandelen. Zeker voor lokale overheden is het bijzonder nuttig de behoeften van een burgerplatform te herkennen zodat interactie veel vloeiender verloopt.

Allereerst – en dit is goed te herkennen bij de zogenaamde lichte initiatieven – is er de behoefte aan betrokkenheid. Burgers zijn betrokken bij een actueel onderwerp in hun leefomgeving en willen niet via de krant vernemen wat de – lokale – overheid heeft besloten. Dus organiseren zij bijeenkomsten

waarin zij elkaar informeren, en geïnformeerd worden door een vertegenwoordiger van de overheid. Dit niveau van contact met de overheid is vrij *basic*. De informatiebehoefte van het burgerinitiatief is snel vervuld en de overheid hoeft de opinie van de verenigde burgers niet over te nemen. Gaat de ontwikkeling van het burgerinitiatief, en het contact met de overheid, door, dan willen de burgers dat er geluisterd wordt. Men wil de aangedragen kwesties ook echt terugzien in het beleid, of op een andere manier ervaren dat de overheid luistert. Zit de organisatie ten slotte ruim in zowel het interne als het externe contact - de fase van federatieve initiatieven - dan overheerst richting de overheid de behoefte aan subsidie. Net als in bij de echte piramide van Maslow vervallen de basisbehoeften niet wanneer daaraan is voldaan.

Mantelzorg

Veel ontwikkelingen die hierboven beschreven zijn, zijn ook van toepassing op de ontwikkeling van de mantelzorg. Daarnaast wordt er in dit rapport een ander onderzoek van het SCP uit 2009 behandeld, dat zich specifiek op mantelzorg richt.

Mantelzorg wordt - net als vrijwilligerswerk of burgerinitiatieven – gewaardeerd en gestimuleerd binnen de overheid. Er wordt anderzijds ook gevreesd voor een afname van de mantelzorg(ers). Immers, door de vergrijzing stijgt de vraag naar (mantel)zorg terwijl door verscheidende redenen de bereidheid tot mantelzorg lijkt af te nemen. Dit onderwerp begint met een empirische verhandeling over de veranderingen in het aanbod en de vraag van mantelzorg. Daarna wordt gekeken welke variabelen of determinanten de vraag en het aanbod van mantelzorg bepalen.

Uit de ramingen blijkt dat het aantal personen ouder dan 30 jaar dat gebruikmaakt van mantelzorg, naar verwachting licht zal stijgen (van 2009 tot 2030 met ca. 8%). Onder ouderen (65+) stijgt het gebruik met 25%. Deze stijging blijft sterk achter bij de bevolkingsgroei, die in de bekeken periode ruim 62% bedraagt. Ouderen gaan dus, relatief gezien, in de toekomst veel meer mantelzorg gebruiken, de bevolking jonger dan 65 jaar relatief minder. Het totale aantal verleners van mantelzorg stijgt tot 2030 naar verwachting licht (met 5%). Het aantal oudere verleners stijgt (met 60%) sterk en het aantal helpers jonger dan 65 jaar daalt enigszins, namelijk met 9%. In beide gevallen is de ontwikkeling vrijwel evenredig met die in de omvang van de bevolkingsgroepen. Dit betekent dat de verschillende determinanten en trends die van invloed zijn op het aantal verleners van mantelzorg elkaar in evenwicht houden. Ook onder de verleners van mantelzorg doet zich dus een verschuiving voor van de relatief jongere naar de oudere bevolking. Dit betekent niet zonder meer dat er in 2030 voldoende verleners van mantelzorg zijn om de voorspelde gebruikers te ondersteunen. Daarvoor moet niet naar helpende en hulp ontvangende delen van de bevolking worden gekeken, maar naar de absolute aantallen. De ramingen laten wat dit betreft een klein verschil zien: het aantal gebruikers neemt met 8% toe en het aantal verleners met 5%. Dit wijst op een klein tekort, maar als men kijkt naar absolute getallen is er een groep mensen die mantelzorg wil ontvangen, maar het niet krijgt; 70.000 personen hebben een dergelijke onvervulde vraag. Nu is er waarschijnlijk ook aanbod dat niet wordt benut. Afgaand op de bereidheid van mensen om voor hun oude ouders te zorgen, zouden veel meer ouderen mantelzorg kunnen ontvangen dan hun huidige gebruik zou doen vermoeden.

Toekomstige ontwikkeling van de vraag naar en het gebruik van mantelzorg, naar leeftijdsklasse, 2009-2030 (index 2009 = 100)

	30-64 jaar			≥ 65 jaar		
	bevolking	vraag	gebruik	bevolking	vraag	gebruik
2009	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
2010	99,8	99,5	99,7	102,6	100,8	100,9
2015	97,2	96,1	97,5	121,0	107,8	107,9
2020	95,7	93,6	96,1	135,4	113,5	113,2
2025	94,1	91,3	94,7	149,1	120,5	120,6
2030	91,6	88,1	92,3	162,5	127,4	127,5

Bron: SCP/CBS (AVO'07)

Het zijn de ouderen zelf die hun kinderen vaak niet willen belasten met zorgtaken. Vraag en aanbod sluiten niet altijd op elkaar aan, doordat mensen voor hun naaste wel mantelzorg willen leveren maar voor vreemden niet. Dat zou immers onder de noemer vrijwilligerswerk vallen. De situatie is goed in te beelden: een verlener kent niemand persoonlijk die zorgbehoevend is, terwijl een zorgbehoevende geen verlener kent voor zijn of haar vraag naar mantelzorg. Er doet zich nog een verschuiving voor. Ouderen gaan relatief gesproken (dat wil zeggen, ten opzichte van de bevolkingsgroei) vaker huisgenoten helpen en minder vaak elders wonende verwanten en bekenden. Bij de bevolking jonger dan 65 jaar is het tegendeel het geval: ze gaan in toenemende mate elders wonende familie verzorgen en minder vaak huisgenoten.

Het onderzoek van SCP (2009) heeft geleerd dat de ontvangers van mantelzorg gemiddeld 70 jaar oud zijn. Behoeftetekenmerken als beperkingen en aandoeningen zijn de belangrijkste redenen hulp te willen ontvangen. Mantelzorg blijkt de formele huishoudelijke hulp te kunnen vervangen (substitutie), maar is aanvullend (complementair) op de persoonlijke verzorging en de verpleging uit de AWBZ.

Het zwaartepunt van de groep verlener van mantelzorg ligt bij de generatie van de vijftigers. Deze groep wordt ook wel sandwichgeneratie genoemd, omdat hun tijd wordt opgeëist door zowel werk als zorg voor oude ouders en zorg voor eigen kinderen. Deze taken laten zich niet altijd combineren; een voltijd baan leidt bijvoorbeeld tot een lagere kans verlener van mantelzorg

te zijn. Andere belangrijke determinanten van de bereidheid mantelzorg te verlenen, zijn de reisafstand tot de (schoon)ouders en de frequentie van het contact met de familie en vrienden. Daarmee wordt de definitie van mantelzorg bevestigd: mantelzorg wordt verleend wanneer er iemand is in het sociale netwerk die hulp nodig heeft.

Stichting Contour

De doelstelling van dit hoofdstuk is het onderzoeken van de ontwikkelingen van de civil society en het vrijwilligerswerk in de zin van het vierde prestatieveld van de WMO. Er zijn een aantal belangrijke en significante ontwikkelingen beschreven die via de civil society zijn weerslag vinden in het vrijwilligerswerk. De volgende paragraaf geeft een samenvattend beeld van de hierboven geschreven trends. Deze ontwikkelingen hebben uiteindelijk ook gevolgen voor de Stichting Contour in Tilburg. In hoofdstuk 2 zal een advies gegeven worden hoe de civil society te beïnvloeden.

In dit hoofdstuk is de ontwikkeling van vrijwilligerswerk binnen de civil society onderzocht. Dit ging aan de hand van een aantal thema's waarbinnen grote veranderingen hebben plaatsgevonden. Het gaat om de volgende terreinen:

- Tijdsbesteding, levensfase en motivatie
- Nieuw Nederlanderschap
- Waarden, religie en generaties
- Vrijwilligerswerk in de vorm van burgerinitiatief

Allereerst de ontwikkelingen en verbanden omtrent de tijdsbesteding, levensfase en de motivatie van een vrijwilliger. Uit het verschil in de tijdsbesteding van een vrijwilliger en een niet-vrijwilliger wordt het beeld bevestigd van de actieve, betrokken burger. Van alle activiteiten die zijn onderzocht, scoort een vrijwilliger op de actieve bezigheden hoger. De vrijwilliger maakt langere dagen waarbij hij meer mentale werkzaamheden onderneemt dan de niet-vrijwilliger. Daarnaast wordt duidelijk dat het verschil in vrijwilligers per levensfase groeit. Er zijn tegenwoordig relatief meer ouderen en minder jonge mensen vrijwilliger. Verklaringen hiervoor zijn de ontkerkelijking van de jonge generatie en de toename van vrije tijd van de oudere generatie.

Vervolgens worden de ontwikkelingen rond etniciteit besproken. Er komt duidelijk naar voren dat de allochtone groepen in Nederland – sterk – ondervertegenwoordigd zijn in de civil society. Vooral Turken en Marokkanen, maar ook Antillianen en Surinamers, zijn minder vaak vrijwilliger. Daarbij valt op dat het een gelijktrekking nog niet in de pijplijn zit, er bestaat amper een verschil in de mate waarin de tweede en de eerste generatie vrijwilliger zijn. Alleen de invulling van het vrijwilliger zijn verandert binnen deze groepen. Een tweede, duidelijke ontwikkeling is de zeer sterke ondervertegenwoordiging van vrouwen binnen deze etnische groeperingen. Waar er bij allochtonen geen verschil zit tussen mannen en vrouwen, zijn Turkse en Marokkaanse vrouwen bijna nooit vrijwilliger. Mogelijke verklaringen voor al deze verschillen zijn het verschil in opleidingsniveau, de taalachterstand en religiositeit. Daarnaast heeft de ondervertegenwoordiging van allochtonen een zichzelf versterkend effect: de barrière om aan te sluiten bij georganiseerd vrijwilligerswerk is groot door het gebrek aan – andere – allochtonen. Daar staat tegenover dat er tegenwoordig anders wordt gedacht over de mate van informele zorg binnen Turkse en Marokkaanse gemeenschappen. Eerder onderzoek wees uit dat ook hier de allochtone groepen minder actief zijn, maar dat wordt tegenwoordig ontkracht. Interne, informele verbanden zijn net zo vaak aanwezig binnen allochtone groepen als bij autochtone.

Een volgend onderwerp is de ontwikkeling van religiositeit en waarden en normen van vrijwilligers. Zoals gezegd bestaat er een aanzienlijk verschil in levensfase van vrijwilligers. Dit is voor een belangrijk deel te verklaren door de verandering in de beleving van religie door mensen. Het verband tussen kerkelijkheid en vrijwilligerswerk blijft bestaan, echter wordt vrijwilligerswerk veel meer gebruikt als invulling van een persoonlijke visie op de christelijke leer. Terwijl vroeger vrijwilligerswerk voor de eigen gemeenschap gebruikelijk en verplicht was, tegenwoordig zijn - op christelijke traditie gebaseerde - vrijwilligers meer gericht op de samenleving als geheel. Daarnaast heeft dit rapport twijfels gezet bij de vermeende ‘ruil’ van tijd geven naar geld geven. Het is niet bewezen dat mensen die vroeger vrijwilliger waren nu enkel donateur zijn. De relatieve stijging van het aantal giften is te wijten aan het feit dat de vrijwilligers vaker en meer geld geven. Daardoor valt de conclusie te trekken dat het bestand van organisaties bestaande uit donateurs en vrijwilligers kleiner is dan doet vermoeden. Vaak zijn dit

dezelfde mensen. Daarnaast is niet bewezen dat het toegenomen postmaterialisme geleid heeft tot meer vrijwilligers, zij verkiezen vaker passieve vormen van betrokkenheid.

Een ander aspect van de civil society is het burgerinitiatief. Deze kleinschalige samenwerking van burgers is in de ogen van veel ambtenaren en bestuurders een zeer welkome organisatie binnen hun werkveld. Het onderzoek van Hurenkamp (2006) geeft weer dat een burgerinitiatief niet vaak spontaan ontstaat, vaak is er sprake van een gemeentelijk initiatief. Daarnaast is de aanleiding voor het ontstaan bijna altijd een praktisch en acuut probleem. De behoeftespiramide van burgerinitiatieven kent de volgende fases:

- Betrokkenheid. Burgers willen direct contact met de gemeente. Ambtenaren komen op bezoek om informatie te verschaffen. De vorm van burgerinitiatieven op dit niveau is het lichte initiatief.
- Wanneer de informatiebehoefte is bevredigd, kunnen de burgers de fase van inspraak in gaan. Ze willen dat de overheid goed luistert naar hun visie en dat terug zien in het uitgestippelde beleid. De burgerorganisaties hebben in deze fase de vorm van netwerkende en coöperatieve initiatieven.
- De laatste fase is de behoefte aan subsidie voor de plannen van het burgerinitiatief. De georganiseerde burgers zijn een echt instituut aan het worden en hebben veel intern en extern contact.

Al met al hebben deze ontwikkelingen – veel – invloed op de Stichting Contour. Misschien niet op een directe manier, maar deze trends hebben de civil society in Nederland getekend en bieden een raamwerk voor de toekomst. In het volgende hoofdstuk wordt onderzocht hoe de gemeente Tilburg richting kan geven aan deze ontwikkelingen en de civil society van Tilburg in de toekomst kan sturen. Men zou kunnen zeggen dat nu het algemene, theoretische deel van dit rapport wordt verlaten en in het volgende hoofdstuk vanuit de praktijk wordt gedacht.

Hoofdstuk 3

In hoeverre kan de gemeente Tilburg de civil society in Tilburg beïnvloeden?

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt het algemene niveau van het onderzoek verlaten. Nu wordt geredeneerd vanuit de praktijk en met name vanuit gemeentelijk beleid. Deze deelvraag biedt een advies voor de gemeente Tilburg hoe om te gaan met de civil society en de vrijwilligers in de regio.

In dit rapport ben ik tot mijn advies gekomen op basis van meerdere methoden van onderzoek. De volgende documenten zijn onderzocht:

- Aanbevelingen van het rijk
- Beleidsplannen van andere gemeenten
- Evaluaties van projecten ter bevordering van het vierde prestatieveld

Op basis van deze documenten en de verschillende aanbevelingen die erin beschreven staan, zijn de meest relevante en beste gekozen. Hierdoor ontstaat een evenwichtig en gefundeerd advies voor de gemeente Tilburg. Uiteraard is hierbij gelet op de relevantie voor de gemeente Tilburg.

Aanbeveling 1: de noodzaak van een visie

Zomaar een probleem oppakken en daarvoor een ad hoc oplossing zoeken is nooit de basis voor evenwichtig of effectief beleid. Het is belangrijk dat de gemeente weet wat zij belangrijk vindt en hoe zij haar doelstellingen kan en wil behalen. Men moet zich simpel gezegd oriënteren op de eigen identiteit. Het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport heeft als handvat¹⁶ een vragenlijst opgesteld die is bijgevoegd als Bijlage 1. Op basis van de vragen kan men een type gemeente vaststellen. De vier typen gemeenten zijn uiteraard ideaaltypen, een zuivere vorm komt in de praktijk nooit voor. De indeling wordt gemaakt naar aanleiding van de voorkeur voor smal of breed beleid, en de visie op de rol van de gemeente. Smal beleid wil zeggen dat de gemeente inzet op het bevorderen van vrijwillige inzet en zich richt op specifieke doelen en doelgroepen. Daarnaast onderscheidt men de volgende rolmodellen. De gemeente als *dirigent* ziet het

¹⁶ WMO en vrijwillige inzet, ministerie van VWS, 2007

maatschappelijk veld als geschikte uitvoerders van een door de gemeente uitgestippelde koers en burgers als potentiële vrijwilligers die kunnen worden betrokken bij de uitvoering van het beleid. Bij deze houding past een aanbodgerichte benadering van vrijwilligers en burgers. De gemeente op *afstand* ziet het veld en in het verlengde daarvan de burger als de deskundigen bij uitstek als het gaat om vrijwillige inzet. Veld en vrijwilligers hebben veel invloed op het bepalen van de gemeentelijke prioriteiten en adviseren de gemeente over de gewenste koers. Bij deze houding past een vraaggestuurde aanpak.

- Het eerste type gemeente beschouwt *smal* beleid als de meest effectieve en ziet zichzelf als *dirigent*. Deze gemeente heeft veel ambitie en is erg doortastend. De regie is strak en middelen worden gericht en sanctionerend ingezet. De hoogte van subsidies worden bijvoorbeeld rechtstreeks gekoppeld aan de mate waarin maatschappelijke en vrijwilligersorganisaties bijdragen aan de lokale Wmo-doelen.
- Het tweede type gemeente combineert op het eerste gezicht tegenstrijdige uitgangspunten. Enerzijds wil dit type gemeente het vrijwilligersveld niet te veel sturen: vanuit de gedachte dat de *civil society* van binnenuit moet worden versterkt, wordt het maatschappelijk middenveld niet opgezaaid met de gemeentelijke Wmo-doelen. Anderzijds houdt de gemeente de regie wel strak in handen door met organisaties prestatieafspraken te maken over wat ze gaan doen om vrijwillige inzet te bevorderen. Voordeel van deze combinatie is dat organisaties worden afgerekend op zaken waar zij zelf voor hebben gekozen. Dat komt het draagvlak ten goede. Aan de andere kant kan deze aanpak ook leiden tot een (weliswaar strak georganiseerde) versnippering van aandacht en middelen, met als risico dat kwetsbare groepen onvoldoende worden bereikt.
- Het derde type gemeente heeft *breed* beleid als doelstelling en heeft een rol als *dirigent* voor ogen. Dit type gemeente hinkt op twee gedachten. Enerzijds willen zij geen druk uitoefenen op het maatschappelijk middenveld. Hierdoor zal het kaf van het koren worden gescheiden: de kracht van de 'goeden' wordt benut, terwijl de 'mindere goden' niet onnodig worden belast. Anderzijds wil de gemeente de vrijwilligersorganisaties op een rigide manier richten op de kwetsbare groepen en het ontbreekt aan voldoende vertrouwen in het middenveld: kunnen potentiële organisaties wel zonder gemeentelijke hulp?

- Het vierde type gemeente richt zich op *breed* beleid en heeft een rol op afstand. De gemeente beperkt zich grotendeels tot het faciliteren en ondersteunen van vrijwillige inzet en burgerinitiatieven in brede zin. Het maatschappelijk middenveld of burgers moet je niet opzadelen met allerlei overheidsdoelen. Je moet haar juist waarderen om de intrinsieke waarden die ze vertegenwoordigt. Weliswaar ogen ze soms kwetsbaar, maar met de nodige aansporing en ondersteuning zijn vaak tot meer in staat dan je denkt.

Voor de gemeente Tilburg geldt dat zij moet verkennen welk type op haar van toepassing is. Wanneer de eigen identiteit en het ideaaltype intern is vastgesteld, moet naar buiten worden gecommuniceerd. De gemeente treedt in overleg met de WMO-partners of zij zich herkennen in de Tilburgse identiteit en of zij eenzelfde ideaal nastreven. Wanneer alle actoren van elkaar en van zichzelf weten wat de identiteit en doelstellingen zijn, verloopt samenwerking veel soepeler. Men kent elkaar, weet waar men aan toe is en waarom anderen niet op dezelfde golflengte zitten. Veel irritatie en nodeloze discussies tussen partners wordt op deze manier uit de weg gegaan.

Aanbeveling 2: de ondersteuning van de mantelzorger

Er kan onderscheid gemaakt worden tussen formele en informele netwerken. De mantelzorger creëert met de zorg voor naasten een informeel netwerk. Er is al beschreven hoe Turkse en Marokkaanse vrouwen, in tegenstelling tot hun lage bijdrage als het gaat om georganiseerd vrijwilligerswerk, goed vertegenwoordigd zijn in deze informele verbanden. Daarnaast bestaan formele netwerken. Men denkt aan instituten als de gemeente, maar ook georganiseerd vrijwilligerswerk is formeel genoeg om een onderscheid te maken met mantelzorgnetwerken. Deze informele netwerken moeten bereikt worden teneinde de mantelzorger beter te ondersteunen. Een aantal maatregelen helpen de mantelzorger te steunen in hun werk. Ten eerste is een zichtbare *waardering* vanuit de formele netwerken een grote motivatie voor burgers om actief te worden en te blijven. Een bekend initiatief binnen andere gemeenten is het organiseren van een prijs voor een actief burger. Uiteraard moet niet het winnen van de prijs motivatie zijn voor het verlenen van mantelzorg, het zorgt echter wel voor veel publiciteit en erkenning. Empirisch onderzoek wijst uit dat een dergelijk vorm van publieke waardering op de meeste sympathie kan rekenen van vrijwilligersorganisaties. Daarnaast floreren informele netwerken – en formele netwerken – bij een goede *taakomschrijving*. Een informeel netwerk kent genoeg

organisatie om in gesprek te treden met partners. De gemeente kan in deze gesprekken een ondersteunende rol spelen: het oproepen van organisaties, het gesprek leiden of het ter beschikking stellen van een ruimte. In dit gesprek moet de gemeente Tilburg een taakomschrijving van zowel een formeel als informeel netwerk proberen te formuleren. Door een duidelijke scheiding van taken weten vrijwilligers en mantelzorgers wat hun verantwoordelijkheden zijn en kunnen zij elkaar daarop aan spreken. Onduidelijkheid wordt op een goedkope manier de wereld uit geholpen. De sociale kaart die het college van Tilburg heeft voorgesteld in haar visie ‘de doorontwikkeling van de WMO’¹⁷ is wat dat betreft een stap in de goede richting. Door een dergelijke inventarisatie zal het gesprek tussen partners versoepelen. Het zou de mantelzorgers in Tilburg nog meer helpen als de gemeente bij de vrijwilligersorganisaties een duidelijke taakomschrijving afdwingt. Naast duidelijke waardering en taakomschrijving moet de gemeente Tilburg ook waken voor overbelasting. Goede ondersteuning vanuit de formele netwerken moeten daarbij een rol spelen. Door bijvoorbeeld cursussen aan te bieden zal niet alleen de kwaliteit van de mantelzorg beter worden, de kans op overbelasting van mantelzorger zal kleiner worden. Naast cursussen kan de gemeente een centraal informatiepunt organiseren waar mantelzorgers voorlichting en informatie over hun taak kunnen krijgen. Deze besluiten leiden evengoed tot een verhoging van de ‘doorstroom’ van mantelzorg naar vrijwilligerswerk. Een andere, vrij rigoureuze verzekering om mantelzorgers niet te overbelasten is het instellen van respijtzorg. De mantelzorger wordt dan tijdelijk verlicht omdat de cliënt wordt geholpen door een professionele (vrijwilligers)organisatie. Als laatste is het verstandig om bij de indicatiestelling een schatting te maken wanneer iemand professionele hulp nodig hebt. Door op tijd in te schatten wanneer mantelzorg niet meer voldoende is kan veel ellende voor zowel cliënt als mantelzorger worden voorkomen.

Aanbeveling 3: ruimte voor burgerinitiatief

Burgers moeten zelf de ruimte krijgen om zich vrijwillig te kunnen organiseren. Hierbij is het van belang dat spontaniteit en zelfstandigheid niet al te zeer geremd worden door allerlei gemeentelijke regels en trage besluitvormingsprocessen. Als een initiatief niet perfect binnen het vastgelegde gemeentebestuur past is dit geen reden om het te blokkeren of aan te passen aan de

¹⁷ Raadsvoorstel, Mts 080, Raadsvoorstel inzake visie doorontwikkeling WMO naar wijk-gerichte aanpak

bestaande kaders. Wel moet uitgekeken worden dat de belangen van andere burgers niet door het initiatief worden geschaad. Daarnaast zal rekening gehouden moeten worden dat de verdeling van financiële middelen evenwichtig plaatsvindt. Hoewel spontane burgerinitiatieven wenselijk zijn omwille van haar innovatieve karakter blijkt uit hoofdstuk 1 dat deze weinig voorkomen. Gewoonlijk is er interactie met de gemeente geweest alvorens een dergelijk project vorm krijgt..

Een goed voorbeeld van een burgerinitiatief dat binnen de kaders van de WMO valt is het project *Jong en Oud* in de Amsterdamse volksbuurt De Pijp.¹⁸ Dit project is in 2007 opgezet door Combiwel, een maatschappelijke ondernemer die voornamelijk werkzaam is in Amsterdam Oud-West, Oud-Zuid en Noord. De organisatie werkt wijkgericht op het gebied van de maatschappelijke dienstverlening, buurtwerk en activering op de raakvlakken met onderwijs, zorg en wonen.¹⁹ Het project *Jong en Oud* is tot stand gekomen met financiële bijdragen van Stadsdeel Amsterdam Oud Zuid en ‘Wij Amsterdammers’.

Jong en Oud is opgezet om oudere (65+) en jongere (10 t/m 15 jaar) buurtbewoners dichterbij elkaar te brengen. Naast de verkleining van de kloof tussen beide groepen zijn er voor beiden ook afzonderlijke voordelen te noemen. Jongeren helpen ouderen bijvoorbeeld met het doen van klusjes en krijgen hierdoor meer zelfvertrouwen en structuur. Daarnaast verdienen ze ook nog een zakcentje bij met de klusjes. Ouderen worden op deze manier geholpen bij klusjes die ze zelf niet goed meer kunnen, blijven zo betrokken bij de jeugd en raken minder geïsoleerd in de buurt. Zowel ouderen als jongeren leren op deze wijze van elkaar en krijgen een reëler beeld van elkaars leefwereld. Daarnaast integreren er door dit project ook diverse culturen in de wijk. Tot 2009 hebben ruim 80 jongens en meisjes ouderen uit De Pijp 2822 keer geholpen.

Dit burgerinitiatief is te waarderen om meerdere redenen. Allereerst is het idee wel ontstaan binnen een groep van burgers, de werkelijke realisatie van het georganiseerde verband is tot stand gekomen in overleg met gemeente en professionele organisaties. Dit is gunstig aangezien het burgerinitiatief meteen ‘op de radar’ staat, waardoor de burgers in de eerste levensfase – betrokkenheid - van de organisatie niet onder gesneeuwd raken. Doordat de gemeente en andere instituten gelijk in overleg treden met de georganiseerde burgers ontstaat ook een duidelijke taakomschrijving waardoor het potentieel van de burgers gelijk gebruikt kan worden op een

¹⁸ <http://www.wijkcentrumceintuur.nl>

¹⁹ <http://www.combiwel.nl>

verantwoorde manier. Door vroeg overleg slaat het burgerinitiatief de fase van het oriënteren op betrokkenheid over, waardoor het burgerinitiatief snel in actie kan komen en echte inspraak kan hebben. Tegelijk met het ontstaan van de tweede fase, waarbij de burgers invloed nastreven, kan de gemeente en vrijwilligersorganisaties de potentie van het burgerinitiatief gebruiken ten behoeve van de civil society.

De levensvatbaarheid en potentie van burgerinitiatieven worden vergroot wanneer de gemeente er vroeg bij is. Naar ieder burgerinitiatief met betrekking tot vrijwilligerswerk moet zorgvuldig gekeken worden. De gemeente stelt voor de goedgekeurde initiatieven subsidies beschikbaar, stelt zich soepel op in het verlenen van vergunningen en zorgt ervoor dat beroepskrachten initiatieven kunnen ondersteunen indien de initiatiefnemers daar behoefte aan hebben. Van belang is dat burgers het gevoel krijgen dat ze serieus genomen worden door de gemeente. Daarbij kan het helpen als initiatieven niet in ambtelijke molens verdwijnen, er een ambtenaar als contactpersoon of aanspreekpunt voor burgers wordt aangesteld en dat mensen horen wat er met het voorstel gaat gebeuren en wanneer en door wie er besluiten over worden genomen. Initiatiefnemers moeten daarom ruimschoots worden geïnformeerd, de weg gewezen worden als dat nodig is en desgewenst kan er met hen worden meegedacht.

Aanbeveling 4: vraaggericht kijken naar vrijwilligers

Het college van Tilburg heeft in de conceptnota ‘doorontwikkeling WMO’ haar ambitie beschreven om vraaggericht te werken. Dit betekent dat de mensen thuis worden opgezocht en dat het aanbod van zorg wordt afgestemd op de behoefte van de cliënt in plaats van andersom. Dit is een ambitieuze doelstelling die de kwaliteit van de extramurale zorg in Tilburg sterk kan laten toenemen. Niet alleen cliënten willen vraaggerichte zorg, ook vrijwilligers moeten op een vraaggerichte manier benaderd worden. Belangrijk is om beter zicht te krijgen op wat vrijwilligers willen. Dit is zowel van belang uit het oogpunt van het werven van geschikte vrijwilligers als voor het voorkómen van overbelasting van vrijwilligers. Wanneer er te weinig geschikte vrijwilligers zijn, kan de druk op de aanwezige vrijwilligers te groot worden en neemt het risico van overbelasting toe. Een oplossing daarvoor is het werken met ‘tandems’: twee vrijwilligers zijn samen verantwoordelijk voor een bepaalde klus of taak. Daardoor kunnen ze op elkaar terugvallen als dat nodig is.

Zoals al eerder is beschreven is de vrijwillige inzet in de afgelopen decennia niet echt minder geworden, wel is de wijze van inzet van vrijwilligers veranderd. Zo willen vrijwilligers vaak liever duidelijk afgebakende klussen doen voor een korte periode en niet jarenlang verbonden blijven aan dezelfde organisatie.

Vrijwilligers zelf zijn ook verschillend in wat zij wensen. Sommigen zoeken vooral sociaal contact, of een daginvulling, terwijl anderen vrijwilligerswerk zien als een manier om werkervaring op te doen. Dit geldt bijvoorbeeld voor jongeren die nog moeten starten op de arbeidsmarkt (maatschappelijke stage) of voor werklozen die worden ingeschakeld in het kader van sociale activering. Weer anderen willen graag iets nieuws leren. Het expliciet maken van de verwachtingen en behoeften van de vrijwilliger maakt het makkelijker een passend aanbod van werk te doen.

Uit empirisch onderzoek dat is uitgevoerd in meerdere, grote gemeenten blijkt dat jongeren de volgende wensen hebben ten aanzien van vrijwillige inzet:

- laag verplichtend karakter;
- kortere periodes;
- lagere uren inzet per week;
- variatie in klussen.

De gemeente Tilburg doet er goed aan niet alleen het zorgaanbod op een vraaggerichte wijze te organiseren, ook vrijwilligerswerk wordt gestimuleerd door een dergelijke aanpak. De beschreven ontwikkelingen in hoofdstuk 2 bieden daarvoor genoeg onderbouwing.

Besluit

Dit onderzoek wordt afgerond middels een besluit. Er is veel geschreven over ontwikkelingen in de civil society en naar aanleiding zijn een aantal aanbevelingen opgesteld om het vrijwilligerswerk en mantelzorg te vergroten in de gemeente Tilburg. De aanbevelingen worden niet nog eens samengevat; zij spreken grotendeels voor zichzelf. Wel wil ik nog een opmerking maken over de interpretatie van de beschreven aanbevelingen.

De verleiding is groot om te verwachten dat de civil society in Tilburg op een relatief eenvoudige manier kan worden gestimuleerd en dat de vruchten daarvan snel te plukken zijn. Echter, wat naar voren komt als men dit rapport op zich in laat werken is de kleine maakbaarheid van de civil society. Wanneer een economisch bedrijf zijn omzet wilt vergroten, neemt men een nieuwe verkoopmanager aan, huurt men een reclamebureau in en al snel zal de omzet stijgen. Zo gemakkelijk als dit voorbeeld, zo lastig is het om de civil society te stimuleren. Het is een gebied, nog vager, een sfeer, waarbinnen zoveel verschillende organisaties en burgers opereren dat zelfs een simpele evaluatie een probleem is.

Toch moet deze betrekkelijke maakbaarheid ons niet afschrikken. In mijn ogen is stimulatie van de civil society zoiets als een vliegwiel. Een vliegwiel is een draaiend mechanisme dat zichzelf in beweging houdt zonder verlies van snelheid. Het in gang zetten is een zware opgave, maar gaandeweg behoudt het apparaat zijn snelheid en merkt men dat het verhogen en behouden van de snelheid erg eenvoudig is. Tot het punt waarop het een erg hoge snelheid heeft bereikt en het mechanisme zichzelf op dat niveau in stand houdt. De vergelijking is te maken met de stimulatie van de civil society. Het begin is loodzwaar; er wordt aan alle kanten aan getrokken zonder dat er iets van zijn plek komt. Tot het punt van de eerste beweging. Dit geeft hoop en zorgt voor een eerste lastenverlichting, vanaf nu kan het alleen maar makkelijker worden. Stapsgewijs wordt de stimulatie lichter en kunnen de eerste voordelen worden herkend. Dit proces gaat langzaam maar zeker door tot men – na lange tijd – merkt dat stimulatie amper nodig is. Vanaf dat moment is er enkel een vorm van ondersteuning vereist. Het belangrijkste in dit proces is de lange adem. In tegenstelling tot het spreekwoord zijn juist de eerste loodjes hier het zwaarst. Continuïteit van beleid en bestuur is de absolute voorwaarde om van alle mooie initiatieven en aanbevelingen een succes te maken.

Uiteraard is het hele concept niet afgedaan met deze vliegwiel-metafoor, dit is enkel één visie op de civil society. In mijn ogen is de wrijving die de civil society ervaart te groot om op het punt van de gewenste snelheid de handen ervan af te houden. De gemeente Tilburg moet in de toekomst, ook wanneer het aantal vrijwilligers toeneemt, ondersteuning blijven bieden. Deze ondersteuning moet vooral bestaan uit het vooruitdenken. De ideale situatie is er niet een waarbij de vrijwilligersorganisatie als Stichting Contour zelf moeten anticiperen op toekomstige ontwikkelingen. De ontwikkeling van eenpersoonshuishoudens is een concreet voorbeeld. Hoe moeten de vrijwilligers(organisaties) in de toekomst omgaan met een stijging van weduwen op hoge leeftijd, terwijl anderzijds het aanbod van vrijwilligers mogelijk daalt? De gemeente moet vooruit- en meedenken met vrijwilligers om toekomstige problemen als deze het hoofd te bieden. Ontwikkelingen en mogelijke pijnpunten herkennen en in overleg treden met de bestaande partijen om deze zo goed mogelijk te tackelen.

Als laatste onderdeel van dit besluit wil ik ingaan op de vraag wat voor type gemeente Tilburg is en wat voor type het zou moeten zijn. Deze vragen zijn uiteraard persoonlijk én afhankelijk van de gemeentelijke partners, maar in mijn ogen heeft een type gemeente de voorkeur: type IV, de gemeente die zich richt op breed beleid en een rol op afstand heeft. De voorkeur voor dit type gemeente heeft een tweeledige argumentatie. Ten eerste, en dat is al eerder in dit besluit genoemd, is het maatschappelijk middenveld beperkt maakbaar. Daarom moet de gemeente ondersteunen en waarderen in plaats van oproepen en sturen. Een rol op afstand. Daarnaast moet juist de kracht van het maatschappelijk middenveld worden gewaardeerd en behouden. De bestaande instituten en organisaties moeten benut worden om de terreinen waar de civil society nog te weinig aanwezig is, te verkennen. De overheidsdoelen zijn afhankelijk van de kwaliteit van het maatschappelijk middenveld.

Bronnenlijst

Kamerstukken II 2003-2004, 29 538, nr. 1

Vrijwilligerswerk vanuit de civil society, Dekker P., 2009

De oplossing van de civil society, Dekker P., 2002

SCP, TBO '85-'05, verkregen via www.scp.nl

SCP, TBO '75-'05, verkregen via www.scp.nl

Raadsvoorstel inzake visie doorontwikkeling WMO naar wijk-gerichte aanpak, mts 080, 11 oktober 2010

Vrijwilligersbeleid Contour, Contour, mei 2007

SCP (2006). Sociaal en Cultureel Rapport 2006

Münz, A. (2003). MEM-vol Eindrapportage ' Nederland Fase 1 '.

Münz, A. (2004). A sense of belonging.

Wat burgers bezielt. Een studie naar burgerinitiatieven (Hurenkamp et al. 2006)

De toekomst van de mantelzorg, SCP, 2009

WMO en vrijwillige inzet, ministerie van VWS, 2007

Raadsvoorstel, Mts 080, Raadsvoorstel inzake visie doorontwikkeling WMO naar wijk-gerichte aanpak, 13 september 2010, verkregen via www.raadtilburg.nl

Elektronische bronnen

<http://www.contourtilburg.nl/>

<http://www.loketz.nl/>

<http://www.invoeringwmo.nl/>

<http://www.wmoadviesraadtilburg.nl/>

<http://www.tilburg.nl/>

www.tbo.nl/

www.movisie.nl

<http://www.wijkcentrumceintuur.nl>

<http://www.combiwel.nl>

http://www.rivm.nl/vtv/object_map/o1471n21850.html

Bijlage 1

Typetest vragenlijst

De vragenlijst bestaat uit 14 vragen. Kies voor het antwoord dat het dichtst bij de opvatting van uw gemeente ligt of waar het accent op ligt. Er zijn geen goede of foute antwoorden. De test brengt slechts de beleidskeuzes van uw gemeente aan het licht.

1. Vrijwillige inzet...

- a. moet je als gemeente koesteren, steunen en actief bevorderen.
- b. is typisch iets wat uit de samenleving zelf komt; daar moet je je als gemeente niet te veel in willen mengen.

2. Om het motto van de Wmo, 'iedereen doet mee', te realiseren...

- a. moeten vrijwilligersorganisaties zich meer gaan openstellen voor kwetsbare doelgroepen.
- b. zijn andere interventies nodig, want vrijwilligersorganisaties moet je hier niet mee belasten.

3. Het ondersteuningsaanbod voor vrijwilligers(organisaties) moet...

- a. proactief worden aangeboden: het veld moet actief worden gestimuleerd om er gebruik van te maken.
- b. reactief worden aangeboden: vragen en behoeften vanuit het veld komen vanzelf bovendrijven.

4. In 2010 moet de Wmo er onder meer toe hebben geleid dat...

- a. vrijwillige inzet een belangrijke bijdrage levert aan maatschappelijke doelen.
- b. een goede balans is gevonden tussen professionele en vrijwillige inzet.

5. Professionele lokale ondersteuningsorganisaties op het gebied van vrijwillige inzet, zoals het steunpunt vrijwilligerswerk, zijn voor de gemeente een belangrijke partner, omdat...

- a. hier de mensen zitten die uitvoering kunnen geven aan de gemeentelijke plannen.
- b. hier de experts zitten die weten wat nodig is om vrijwillige inzet te bevorderen.

6. Vrijwilligerswerkbeleid is een beleidsterrein dat...

- a. integraal onderdeel vormt van andere beleidsterreinen, waarin vrijwilligers een rol spelen.
- b. Specifieke aandacht behoeft.

7. Vrijwilligers(organisaties) worden vooral gefinancierd op basis van...

- a. goede prestatieafspraken.
- b. instellingssubsidies, die een goede structurele infrastructuur garanderen.

8. Ondersteuning van vrijwilligers(organisaties) is er primair op gericht...

- a. hun bijdrage aan de specifieke Wmo-doelen te vergroten.
- b. hen van binnenuit te versterken.

9. Het effect van de Wmo op vrijwillige inzet is naar verwachting...

- a. redelijk groot: de gemeentelijke interventies zullen ertoe leiden dat vrijwillige inzet, bijvoorbeeld in de zorg, steeds belangrijker wordt.
- b. beperkt: vrijwillige inzet laat zich moeilijk sturen.

10. Voor de betaalbaarheid van de zorg is een toename en versterking van vrijwillige inzet ...

- a. noodzakelijk.
- b. gewenst.

11. Marktwerving in het ondersteuningsveld van vrijwillige inzet is...

- a. wenselijk: het leidt tot een ondersteuningsaanbod met een optimale prijs-kwaliteit verhouding.
- b. onwenselijk: het leidt op termijn tot vershraling van het ondersteuningsaanbod.

12. In het licht van de Wmo gaat het er vooral om vrijwillige inzet...

- a. gericht in te zetten voor het bereiken en opvangen van kwetsbare groepen in de samenleving.
- b. in den brede te ondersteunen, want dan worden kwetsbare groepen vanzelf bereikt.

13. Om van de Wmo een succes te maken...

- a. moet de gemeente zich opstellen als initiator en innovator.
- b. moet de burgers en vrijwilligers(organisaties) zelf initiatieven ontplooien.

14. Om de doelen van de Wmo te realiseren is het van groot belang het maatschappelijk middenveld...

- a. te activeren en medeverantwoordelijk te maken.
- b. te faciliteren en te waarderen.

even vragen	7 x a	Smal beleid	Type III				Type I			
	6 x a									
	5 x a									
	4 x a									
	3 x a	Breed beleid	Type IV				Type II			
	2 x a									
	1 x a									
	0 x a									
			<i>regie op afstand</i>				<i>gemeente als dirigent</i>			
			0 x a	1 x a	2 x a	3 x a	4 x a	5 x a	6 x a	7 x a

oneven vragen

Bijlage 2 – het aantal eenpersoonshuishoudens in Tilburg

Gemeente	Tilburg
Particuliere huishoudens	91.487
Eenpersoonshuishoudens	36.375
Eenpersoonshuishoudens (%)	39,8
Huishoudens met kinderen	29.440
Huishoudens met kinderen (%)	32,2
Gemiddelde huishoudensgrootte	2,14

